

Јелена Шкрбић¹

Универзитет у Бањој Луци

Филолошки факултет

Српски језик и књижевност

„ПЕСМЕ“ МИЛАНА РАКИЋА

(карактеристике Ракићеве поетике на основу осам „песама“)

Сажетак: Пјесме Милана Ракића, пјесника прве генерације модерниста, истичу се својом реалношћу и објективношћу – што одговара и поетици епохе у којој ствара. Ракићево невелико стваралаштво може да се посматра и на основу осам пјесама које у свом наслову имају одредницу „песма“ („Сетна песма“, „Љубавна песма“, „Искрена песма“, „Поносна песма“, „Сентиментална песма“, „Очајна песма“, „Обична песма“ и „Опроштајна песма“). Наиме, на основу њих могуће је сагледати основне карактеристике поетике овог пјесника – теме, мотиве, као и „мисаоност“ и песимизам „интелектуализоване лепоте“ његове поезије. На основу ових пјесама, могуће је сагледати утицаје и узоре разних школа, попут симболизма, парнасизма, али и наше народне традиције и поезије – спој модерног и традиционалног. На темељу формалне и тематско-мотивске анализе осам пјесама, стиче се слика о поетици цјелокупног Ракићевог стваралаштва, што је омогућено и хронолошким редослиједом ових „песама“ – наиме, једна од њих („Сетна песма“) отвара збирку, остале су распоређене и међу „љубавним“

¹ lenaskrbic@gmail.com

и „другим“ пјесмама, а збирку (и Ракићево стваралаштво објављено за живота) затвара „Опроштајна песма“. Формалне карактеристике, попут дужине стиха и броја строфа, видљиве су већ у првој, „Сетној песми“, а препознају се и мотиви који ће бити наглашени у остатку стваралаштва. У раду су, кроз анализу ових осам пјесама, описани поступци чести у Ракићевом пјесништву, као и карактеристике везане за „љубавне“ и „друге“ пјесме, а самим тим и епоху модерне којој је припадао.

Кључне ријечи: Милан Ракић, „песме“, поетика, анализа.

Ја прошлост браним од смрти што прети

Милан Ракић (1876–1938) припада првој генерацији модерниста у српској књижевности. Иако невеликог пјесничког обима, његове 64 пјесме² имају већу важност него туђи много шири опуси, како то истиче Јован Скерлић.³ Код њега је „свако осећање мишљено и свака мисао осећана“.⁴ Често критичари код њега истичу реалност и објективност (што је у складу са начелима епохе којој је припадао), а томе доприносе и фигуре које пјесник користи. Тако, Перо Слијепчевић први увиђа да је код Ракића поређење најчешћа фигура, и њоме се он одмиче од метафизичког и приближава реалности, за разлику од (на примјер) Дучића, који много чешће користи метафору. Епи-

² «Код нас ће се Ракић памтити међу најбољим по своје 64 песме укупног издања (...)», Перо Слијепчевић, «Милан Ракић», у: *Сабрани огледи*, Просвета, Београд, 1956. године, стр. 160.

³ «Али, ако се игде може рећи да каквоћа надокнађава количину, то је случај код Ракића. (...) Једна песма из ове нове књиге вреди колико целе збирке песника који стихове сипају као из рукава», Јован Скерлић, «Милан Ракић: Нове песме», у: *Сабрана дела Јована Скерлића, Књига 5 (Писци и књиге)*, Просвета, Београд, 1964. године, стр. 48.

⁴ Слободан Ракић, „Песничка доследност Милана Ракића“ у: *Долап и друге песме*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године.

тети такође доприносе реалистичности Ракићеве поезије, а и теме и мотиви, које он обрађује у својим пјесмама, односе се на реалне, искуствене појаве. Слијепчевић наводи да се реализам највише осјећа у љубавним пјесмама, које су спој супротних принципа – иако је љубав склониште пред „свеопштим злом“, и у њима се највише осјећа „сав ужас песникове неједнаке борбе против хајке (...) којом га неумитно гони непријатељ Усуд“. ⁵

Песимизам је оно што се прво уочава у Ракићевој поезији. И када пјесма почне у неком ведријем тону, на крају потпуно превладају тмурна осјећања, „бедни, тужни, јадни, плесњи-ви“ дани и „мемљиве“ ноћи. Слијепчевић наводи да „нема у Ракићевој књизи ниједне веселе песме“ ⁶ и чини се да је овај суд потпуно тачан. Ракић је сав у страху од пролазности, од старости, да не може истински да се радује било чему, јер га мисао о пролазности никада не напушта. Али, та мисао увијек је изречена јасно, те не постоје никакве препреке у њеној рецепцији код читалачке публике. Скерлић Ракићеву поезију назива поезијом „интелектуализоване лепоте“, истичући, при том, склад форме и стила у исказивању осјећања и мисли.

Утицај француске књижевности на Ракићево стваралаштво истицали су многи проучаваоци његовог опуса, и установили одређене обрасце које је он увео у српску књижевност. Матош, на примјер, истиче да Ракић није парнасовац попут Дучића, већ први „бодлеровац“ у српској књижевности. Стога и не чуди да је чест мотив у пјесмама смрт, али она „не долази споља, као ударац и крај, него долази из човека као постепено старење и боловање“. ⁷ Управо је то највеће разочарење и највећи страх човјеков, те основни мотив Ракићевих пјесама.

⁵ Перо Слијепчевић, наведено дјело, стр. 156.

⁶ Перо Слијепчевић, наведено дјело, стр. 169.

⁷ Исидира Секулић, „Ракић песник“ у: *Долап и друге песме*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године, стр. 148.

Ракић није ни потпуни симболиста. У његовој поезици стапају се утицаји симболизма (на примјер, у схватању језика), парнасизма (усавршавање форме, пејзаж), али и наше народне традиције и поезије. Он, дакле, у свом стварању његује старо, враћа се античким мотивима, те доноси ново, модерно.

***Што година више имам то све мање живим*⁸**

У стваралаштву Милана Ракића, издвајају се три цјелине. То су љубавне пјесме, друге пјесме (често у критици означене као мисаоне) и пјесме са Косова (косовски циклус). Постхумно су објављене још три пронађене пјесме, које се штампају након ове три цјелине. Основне карактеристике Ракићеве поетике могуће је уочити на основу неколико пјесама које у свом саставу имају одредницу „песма“. То су: „Сетна песма“, „Љубавна песма“, „Искрена песма“, „Поносна песма“, „Сентиментална песма“, „Очајна песма“, „Обична песма“ и „Опроштајна песма“. С обзиром на то да су такве пјесме у збирци распоређене тако да је и отварају („Сетна песма“ налази се на почетку збирке), те их можемо пронаћи и у циклусу љубавних, а и „других“ пјесама, а завршна пјесма, она која затвара и збирку и Ракићево цјелокупно стваралаштво (не рачунајући при том три постхумно објављене пјесме), јесте „Опроштајна песма“, видљиво је да се на основу ових пјесама може уочити основна нит Ракићевог стваралаштва.⁹

⁸ Парафраза стихова „И мени се чини, што година више / имам да у ствари све то мање живим“, пјесма „Површни утисци“, у књизи: *„Долап и друге песме“*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године, стр. 75. (Сви Ракићеви стихови наведени у овом раду преузети су из тог издања).

⁹ Циклус пјесама са Косова чини посебну цјелину унутар Ракићевог стваралаштва, и иако се и у њему препознају неке опште одреднице поетике Милана Ракића, он ће остати ван окира проучавања овог рада, с обзиром на то да међу тим пјесмама (које, по мишљењу многих критичара, представљају врхунац српске родољубиве поезије) нема

„Сетна песма“ написана је у једанаестерцу. То је стих који је Ракић, уз дванаестерац, најчешће користио. Иако су и раније ти стихови били у употреби у српској књижевности, Ракић их је такорећи популаризовао, те они од тада постају доминантан стих српске модерне. Слијепчевић наводи да је 28 пјесама испјевано у једанаестерцу, 29 у дванаестерцу, а тек пет пјесама у деветерцу.

Пјесма се састоји из 6 строфа, а већ у првој видљиви су карактеристични Ракићеве мотиви – старост и пролазност: „Дошло је време кад нам коса седи, / и наша чула постепено грубе. / Стојимо тако скрушени и бледи / док нашу старост објављују трубе.“ Сљедећа строфа доноси наговјештај оптимизма („Но још у мени ишчезнуо није / следбеник Младог Вертера, што сања“), што је још један чест Ракићев поступак. Наиме, он након првобитног песимизма и припреме атмосфере, кроз лирски субјекат, уводи ипак одлучност и мотив пркоса судбини, али снага тог пркоса, иако присутнога до краја, све више блиједи и прелази у потпуну резигнацију, да би се на крају вратио оном мрачном тону, те и интерпункцијски обиљежио (користећи три тачке) ту помиреност са недаћама које су неминовне. Пјесма припада циклусу љубавних пјесама, те не чуди што у њој љубав представља једину свијетлу тачку – све пролази, али она остаје („Но нашу љубав нема ко да збрише: / она се мења, али увек траје“). Љубав се, дакле, само трансформише, и сада је она „отмена и чедна“, „ко месечином прожета“ и „ко цвет сасушен“. На овом примјеру видљива је најчешћа Ракићева стилска фигура (о којој је већ било говора) – поређење, а „месечина“ овдје остаје без епитета (у каснијим пјесмама, она ће бити све мрачнија и мрачнија). У претпоследњој строфи апострофира драгу – још нешто што је присутно у већини пјесама. Лирски субјекат се, наиме, често обраћа некоме (драга, Госпа, ноћ итд.), те и због тога неки критичари истичу епистоларну форму Ракићевих пјесама. Пјесма, дакле, завршава мотивом којим је и почела – мотивом пролазности (на крилу драге, жели да слуша „пригушен шумор некадање страсти“).

ниједне која у свом наслову има појам „песма“.

„Љубавна песма“, такође у једанаестерцу, испјевана је у квинтама (омиљеној строфи наше модерне), и са прстенастом структуром (1. и 5. стих обично су идентични, односно пети стих је варијација првог, мада у овој пјесми увиђамо неправилност – пети стих треће строфе јесте варијација другог, а не првог стиха), а посљедња, пета строфа је секстина, и њен завршни стих варијација је првог стиха у пјесми. Оваква структура честа је код Ракића, и прстен као фигура заступљен је у многим пјесмама, а посљедња строфа некад има један стих више него остале (на примјер, пјесма „У квргама“). У овој пјесми, сусрећемо се са античким јунацима – Тристаном и Изолдом. Често је позивање на антику и уопште реминисценције на неке античке јунаке, како код Ракића, тако и у периоду којем припада – то је једна од карактеристика поетике модерне. Лирски субјекат чека драгу док „шуме бокори цветног јоргована“ – опет се радња дешава у природи – баш као што је Изолда чекала Тристана (и поново мотив пролазности). Ипак, сви ти који су вољели, живе још – „У срцу носим некадање људе. / Поворке беле дижу се из гроба, / И са мном љубе, чезну, стрепе, жуде!“ За многе Ракићеве пјесме заиста је могуће рећи да у извјесном смислу садрже радњу, јер поред слика пејзажа, околине, ми добијамо и опис чињења лирског субјекта. Ова пјесма испјевана је у нешто ведријем тону, бржем ритму (чему доприносе и узвичници), а мјесечина је у њој – „насмејана“. Епитети овдје изражавају позитивније емоције (ипак је у питању љубавна пјесма која се тако и зове), па је јоргован „цветни“, ноћ „звездана“, „пожудна и страсна“, љубав „бујна“, те је много више ведрих тонова (поред „прохујалих дана“ и „некадањих људи“), који мотив пролазности (и овдје присутан), ипак, чине блажим него у осталим пјесмама.

„Искрена песма“ доноси потпуно нову тематику у нашу књижевност. До тада описивана на платонистичком нивоу, осјећања сада добијају и чулну димензију, и та чулна ди-

мензија добија примат над оном метафизичком. Уз увођење ироније у пјесничко обраћање, и често кориштење сарказма и цинизма, Ракић (и у овој пјесми) чини нешто ново – он је љубавну пјесму, до тада писану по утврђеним обрасцима, то јест са потпуно истим стилским фигурама (на примјер, окамењеним епитетима), „оживио“ и потпуно депатетизовао – од дивне, красне, најдраже жене, Ракић прави „бедну жену“, најљепша или најрадоснија љубавна пјесма код њега постаје „отужна песма о љубави“. Док је код Дучића жена још увијек „недостижна, нема и далека“, код Ракића је она потпуно достижна. У девет строфа са по четири стиха, Ракић (поново у једанаестерцу) конкретизује један тренутак, тренутак „живота и миља“, те оно што му претходи и слиједи. Након што „жиле забрекћу новим, заносним животом“ и „малаксало тело поново падне у обичну чаму“, слиједи та отужна пјесма о љубави, и лажне ријечи о љубави. Та љубав, заправо, нема везе са „бедном драгом“: „Ти нећеш знати шта у мени бива – / Да ја у теби волим себе сама“. Љубав према самом том тренутку и себи постоји, а драга је заправо само начин да се до ње (љубави) и „безмерно силних осећаја“ дође. Први стих посљедње строфе јесте варијација првог стиха пјесме – „И зато ћу ти увек рећи: ћути“, овај пут одлучније него у првом стиху. Ни овдје, Ракић не може да изостави мотив пролазности – „Док крај нас лишће на дрвећу жути“, и опет је у љубави утјеха и бијег од сталног и постепеног умирања – тај тренутак „кад затрепери цела моја снага“, и да се пролазност бар на кратко заборави: „Да заборавим да смо ту нас двоје / Пред величанством природе (...)“.

„Поносну песму“ чини осам катрена, а стих је дванаестерац. И у овој пјесми, још једној у којој је љубав централно осећање, наилазимо на карактеристичне Ракићеве поступке – анафоре, које доприносе схватању и наглашавању важности предмета пјевања, затим величање љепоте, као нечега чему треба да се тежи, и представљање пејзажа, обасјаног мјесечи-

ном. „Безбројне су очи по твом стасу пале“, „безбројна су уста рекла да те љубе“, „безбројни јауци прате твоје стопе“ – први стихови прве три строфе доносе нам слику предмета пјевања – жене, и то такве која је „као божанство“. Градацијски нижући реакције које изазива ова жена, Ракић нас држи у неизвјесности све до четврте строфе, када сазнајемо да „нико и никад не дотаче вреле усне твоје“, јер су „две се душе наше у милошти среле“ – и тада од обраћања неке и описа појава које тај неко изазива, пјесник уводи прво лице једнине – „И ја сам господар твој и твога тела“. Сва љубав чувана је само за њега, те ће он, „поносито“, „као мујезин с танког минарета“, узвикнути „Јест, само је она лепотица права, / А ја њезин пророк за вечито време!“. Ракићеве пјесме често изгледају као обраћање неке, и иако је ријеткост да то обраћање буде и интерпункцијски издвојено, оно је иманентна одлика његове поетике.

„Сентиментална песма“ још је једна од пјесама испјеваних у једанаестерцу. У четири катрена, пјесник обрађује мотив мјесеца – „у чежњи брата“. У сентименталном тону ове „Сентименталне песме“, Ракић показује принцип универзалне аналогije – све је спојено, повезано, природа и човјек су дио истог система, и као такви, они су неотуђиви, а мјесец је тај који их повезује. „По месецу ти шаљем уздах један“, јер мјесец их спаја, „везује све растављене душе“. Ракић уводи поново једно поређење – „да сам, ко Азра, блед, веран и предан“ – и наравно, и оно носи ново значење и даје пјесми нову димензију. Поново је истакнут значај љубави, као основне силе која људе покреће, и то љубави повезане са природом. Мјесец је тај који пружа утјеху, онај којем сви пјесници поју, и он је тај који буди емоције у људима, али и који им помаже да их преживе – природа помаже човјеку. У овој пјесми, Ракић потпуно упловљава у оквире симболизма и у таквом маниру пише ову љубавну пјесму.

У „Очајној песми“, испјеваној у дванаестерцу, поново

увиђамо честу форму Ракићевог стварања – шеста строфа је поновљена прва. Наслови пјесама, у ствари, носе и основно осјећање. Пјесник у очају вапи за љубављу. Уз реминисценције на Хермесову и Афродитину љубав (дакле, враћање античким мотивима), пјесник (односно, лирски субјекат) позива драгу да се стопе у страсти и „да душа моја најзад буде сита“. Понавља се карактеристичан образац Ракићеве поезије – љубав је оно што може да пружи утјеху и уживање прије коначног краха, прије пропадања у пролазности („Кад помислим, драга, да ће доћи време / кад за мене неће постојати жена / да ће чула моја редом да занеме“). Патњу изазива и чињеница да све остало остаје, само човјек труне („А да ће, још увек, покрај мене свуда / бити месечине под којом се жуди“), а ништа не може да промијени ту чињеницу, „Вриснуо бих, драга, рикнуо бих тада“, јер ништа друго не може да се уради. И зато, једино што је могуће, јесте уживање у том тренутку, у љубави и у чулности, док је то још могуће („И дај ми пољупце за којима жедним...“).

„Обична песма“ не одудара много од осталих „песама“, када је о форми ријеч. Поново из једне идеје о пролазности, уз мноштво анафора, пјесник долази у стање болне равнодушности и понављањем стихова заокружује почетну идеју. У седам катрена испјеваних у једанаестерцу („типично ракићевском стиху“, како наводе критичари), једна „обична“ љубавна прича постаје предмет пјевања. Са нешто развијенијом фабуларношћу него у претходним пјесмама са сличном тематиком, пјесник нам доноси причу о љубави кратког вијека коју је раставила „судба прека“. Седма, посљедња строфа, представља варијацију треће (што опет није новина у Ракићевом стваралаштву), и понавља идеју да – све тече, па самим тим, и све пролази. Ипак, можда је могло и другачије да се заврши – „(...) да си само каткад хтела (...) / да кажеш нежну реч из срца врела“.

Посљедња од осам пјесама са термином „песма“ у наслову

јесте „Опроштајна песма“ – уједно, и посљедња пјесма Ракићева објављена за живота, пјесма којом је хтио да стави тачку на своје пјесништво. У њој је иронија такође заступљена, али, овога пута – аутоиронија, пародија слике лирског субјекта. Прије узвишен, сада се обраћа Госпи потпуно поражен – „Са проређеном, прогрушаном косом / ко привиђење са другог света, / на Пегазу олињалом и босом“. Пегаз, као и лирски субјекат, постаје потпуна супротност у односу на некадашњу величину и моћ, те означава пролазност и пропадање – главне мотиве Ракићеве. Уз инвокацију и реминисценције везане за антику, у дванаест катрена испјеваних у једанаестерцу, Ракић обједињује и мотиве и форму и поступке које је користио у цјелокупном стваралаштву и ствара „савршену песму“.¹⁰ Ракић је у своје пјесме уграђивао и народне изреке и прерађене стихове – стих „када дорасту, кашће им се само“ могао би се тако посматрати и као прерађен Змајев стих. Све остаје у прошлости, и можда јој се зато Ракић тако радо враћао, али са смрћу јединке настаје и смрт његове прошлости (што је један од принципа филозофије егзистенцијализма и нешто што Ракић често понавља): „Но оног часа кад ја склопим очи, / Тад све ће са мном за свагда умрети“. Најгоре што постоји јесте заборав – ни невоља, ни стална потрага за нечим, ни удари судбине нису толико ужасни „ко ови тихи, стални заборави...“. Ракић наставља мисао о дивним људима који су напустили овај свијет (а пјесма је настала након смрти његове сестре), и ти људи који су некад били смисао живота полако падају у заборав, „а ми, са нашим ситним навикама, / живимо мирно даље, благо нама, / као да никад ништа било није...“. Посљедња два стиха заокружују пјесму, али и Ракићево стваралаштво уопште (а могу да се схвате и као стихови о

¹⁰ „Да се утешим, није могао; да много јадикунем, није хтео – последица је била да је писао мало, док, изнемогавши, није рекао: ово је моја последња песма. Сигурно ничија последња песма није била тако савршена код нас; најдирљивија од свих које је написао; скромна, и питома, и адекватна исповест, као на последњем суду. Најотменији и најсмиренији растанак у нашој књижевности.“ Перо Слијепчевић, наведено дјело, стр. 150.

крају живота):

„Док дан се гаси на пролазној сцени

И завеса, ко ноћ, лагано пада...“

Ракић је, са своје 64 пјесме, остао запамћен као један од првих српских модерних (није пао у заборав којег се толико бојао), и „у нашу модерну поезију унео једно сасвим ново осећање љубави за живот, музикалан какав је био, ту љубав претопио у изванредно правилне глатке, бритке и опоре стихове, који су дуго представљали савршенство.“¹¹

ЛИТЕРАТУРА

Извор

- Ракић, М. Милан, *Долап и друге песме*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. година

Општа литература

- *Речник књижевних термина*, Романов, Бањалука, 2001. година

Предметна литература

- Гавриловић, Зоран, „Милан Ракић“ у: *Долап и друге песме*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године
- Матош, Г. Антун, „Милан М. Ракић“ у: *Одабрана дела*, Рад, Београд, 1969. године

¹¹ Зоран Гавриловић, „Милан Ракић“ у: *Долап и друге песме*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године, стр. 154.

- Ракитић, Слободан, „Песничка доследност Милана Ракића“ у: *Долап и друге песме*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године
- Секулић, Исидора, „Ракић песник“ у: *Долап и друге песме*, Милан М. Ракић, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982. године
- Скерлић, Јован, «Милан Ракић: Нове песме», у: *Сабрана дела Јована Скерлића, Књига 5 (Писци и књиге)*, Просвета, Београд, 1964. године
- Слијепчевић, Перо, «Милан Ракић», у: *Сабрани огледи*, Просвета, Београд, 1956. године